

Diane Blakemore, *Understanding Utterances (an introduction to pragmatics)*,  
Blackwell Publishing 1992, ss. (XII) 192

W literaturze anglojęzycznej istnieje już ogromna ilość opracowań książkowych poświęconych bądź to wybranym zagadnieniom z zakresu pragmatyki językowej, bądź też całości zagadnień leżących w sferze zainteresowań tej dyscypliny<sup>1</sup>. Niektóre publikacje próbują też poszukiwać zastosowań wiedzy i metod badawczych właściwych pragmalingwistyce w kręgu innych dziedzin naukowych<sup>2</sup>. Dzieje się tak, mimo że – co podkreśla G. Finch<sup>3</sup> – pragmatyka jest stosunkowo młodą dyscypliną językoznawczą, która wciąż cierpi na brak spójnej teorii mogącej stanowić wspólną podstawę dla funkcjonujących w jej obrębie różnorodnych ujęć. Należy zauważyć, iż liczba publikacji poświęconych choćby próbom koherentnej prezentacji pragmalingwistyki w języku polskim jest nadal bardzo skromna<sup>4</sup>. Można zatem mieć nadzieję, że przybliżenie polskiemu czytelnikowi wybranych opracowań w języku angielskim pozwoli wypełnić ten niedostatek i ułatwi uporządkowany ogląd tej dynamicznie rozwijającej się dziedziny nauki o języku.

<sup>1</sup> W katalogu biblioteki Uniwersytetu Londyńskiego pod hasłem „pragmatyka” (*pragmatics*) można znaleźć ponad 140 pozycji.

<sup>2</sup> Por. np. B.R. Smith, E. Leinonen, *Clinical Pragmatics. Unravelling the Complexities of Communicative Failure*, Chapman & Hall, 1992 (zaburzenia komunikacji – logopedia); *Literary Pragmatics*, pod red. R.D. Sella, Routledge, 1991 (pragmatyka tekstów literackich – teoria literatury); *The Pragmatics of Translation*, pod red. L. Hickeya, Clevedon 1998 (translatoryka).

<sup>3</sup> Por. G. Finch, *Linguistic Terms and Concepts*, Palgrave 2000, s. 149.

<sup>4</sup> Do nielicznych opracowań o bardziej usystematyzowanym charakterze zaliczyć można *Komunikowanie interpersonalne* autorstwa Z. Nęckiego (Wrocław 1992) i *Pragmatykę językową* R. Kalisza (Gdańsk 1993). Zagadnienia pragmatyczne uwzględniła również R. Grzegorzczkova w swoim *Wprowadzeniu do semantyki językoznawczej* (Warszawa 1990 – wyd. I; patrz także poprawione i rozszerzone III wydanie tej książki – Warszawa 2001). Próbę przybliżenia terminów z zakresu pragmalingwistyki podjęły autorki *Małego słownika terminów z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej*. A. Skudrzykova i K. Urban (Kraków 2000).

Książka Diane Blakemore *Rozumienie wypowiedzi (wprowadzenie do pragmatyki)* ukazała się w serii podręczników przybliżających wybrane problemy i teorie z zakresu językoznawstwa<sup>5</sup>. Spośród innych opracowań mających charakter wprowadzenia do pragmalingwistyki wyróżnia ją spojrzenie na problemy pragmatyki językowej przez pryzmat jednej z teorii, wypracowanej przez Sperbera i Wilson teorii relewancji<sup>6</sup>. Taki sposób potraktowania prezentowanej dziedziny można przyjąć z dużą dozą zaufania, gdyż autorce książki, współpracującej z Deirdre Wilson już w czasie współtworzenia przez nią wspomnianej teorii<sup>7</sup>, dobrze znane i bliskie muszą być jej założenia<sup>8</sup>.

Aby precyzyjniej określić miejsce i rolę teorii relewancji w badaniach nad użyciem języka, warto w tym miejscu krótko przypomnieć rozwój najważniejszych koncepcji pragmalingwistycznych. Ch. Morris i R. Carnap (1938) traktowali pragmatykę językową jako dział semiotyki badający relacje między znakami i użytkownikami języka. Gramatyka transformatywno-generatywna umieszczała ją w sferze performancji<sup>9</sup>. K. Malmkjaer stwierdza, że podstawę wszystkich badań w zakresie pragmatyki stanowi z jednej strony tzw. filozofia języka naturalnego, czyli rozwijana przez J. Austina (1962) i J. Searle'a teoria aktów mowy, a z drugiej – teoria implikatur konwersacyjnych Grice'a (1967). Podstawową dla koncepcji Grice'a, warunkującą konwersację zasadę współpracy G.N. Leech uzupełnił następnie (1983) o zasadę uprzejmości, aby wyjaśnić, dlaczego ludzie tak często nie przekazują wprost pewnych treści i jaka jest zależność między znaczeniem a siłą illokucyjną wypowiedzi performatywnych. Swego rodzaju uzupełnieniem teorii implikatur jest, poruszane w licznych opracowaniach pragmalingwistycznych, a będące innym typem pragmatycznej inferencji, zagadnienie presupozycji, które jednak – zdaniem S.C. Levinsona – nie doczekało się jeszcze przekonującego opracowania teoretycznego<sup>10</sup>. G. Finch ocenia, że w stosunku do proponowanej przez Leecha zasady uprzejmości, teoria relewancji ma charakter bardziej radykalnego uzupełnienia konwersacyjnej zasady współpracy. Radykalizm tej teorii polegać ma przede wszystkim na podporządkowaniu wszystkich maksym konwersacyjnych zasadzie relewancji, pozostaje jednak dyskusyjne, czy teoria relewancji dotyczy rzeczywiście wszystkich elementów składających się na zasadę współpracy<sup>11</sup>.

<sup>5</sup> W tej serii ukazały się m.in.: R. Wardhaugh, *Introduction to Sociolinguistics*, Blackwell, 1986, D. Schiffrin, *Approaches to Discourse*, Blackwell, 1994, N. Fabb, *Linguistics and Literature*, Blackwell, 1997.

<sup>6</sup> Por. D. Sperber, D. Wilson, *Relevance. Communication and Cognition*, Blackwell, 1986.

<sup>7</sup> D. Wilson wymienia Blakemore wśród współpracowników, którym pragnie złożyć podziękowania za pomoc w czasie prac nad książką prezentującą teorię relewancji – por. *Przedmowa* do ibidem, s. VIII.

<sup>8</sup> Problematyka najnowszej publikacji D. Blakemore, *Relevance and linguistic meaning: the semantics and pragmatics of discourse markers* (Cambridge University Press, 2002), potwierdza pozostawanie autorki w kręgu teorii relewancji.

<sup>9</sup> Por. K. Polański, hasło *pragmatyka (językowa)*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław 1993, s. 415.

<sup>10</sup> Por. *The Linguistics Encyclopedia*, pod red. K. Malmkjaer, Routledge, 1991, s. 354–358.

<sup>11</sup> Por. G. Finch, *Linguistic Terms and Concepts*, Palgrave 2000, s. 161–162.

Sperber i Wilson opierają swoją teorię na osadzeniu zjawisk komunikacji językowej w sferze ludzkiego poznania, które – jak dowodzą – wykorzystuje zasadę uzyskiwania maksymalnych wyników poznawczych przy możliwie najmniejszym wysiłku związanym z przetwarzaniem informacji. Aby to osiągnąć, użytkownik języka skupia swoją uwagę na tych elementach komunikacji, które wydają się być najważniejsze pod względem informacyjnym, celem komunikacji jest zatem przyciągnięcie uwagi odbiorcy dzięki założeniu, że komunikowane informacje są istotne (zasada relewancji). Jak już wspomniano, autorzy koncepcji starają się udowodnić, iż zasada relewancji jest wystarczająca dla wyjaśnienia interakcji między znaczeniem językowym a składnikami kontekstu pozajęzykowego w procesie interpretacji wypowiedzi<sup>12</sup>.

Opierając się przy tworzeniu podręcznika pragmalingwistyki na koncepcji Sperbera i Wilson, D. Blakemore ma świadomość wyboru jednej tylko z opcji funkcjonujących w obrębie tej dyscypliny. Przyjęta opcja przesuwając interpretację zjawisk pragmatycznych w sferę zagadnień psychologicznych o charakterze poznawczym, które granicę między semantyką a pragmatyką wyznaczają na podstawie rozróżnienia wiedzy językowej i pozajęzykowej. Ma to swoje konsekwencje dla opisu dyskursu, którego koherencję autorka ocenia nie w kategoriach gramatycznych, ale jako wynik uwzględnienia przez odbiorców informacji kontekstowych w poszukiwaniu relewancji. Warto zauważyć, że wśród analizowanych przez autorkę zagadnień znalazła się metafora, ironia czy niektóre aspekty stylistyczne wypowiedzi (s. IX).

Recenzowana książka składa się z trzech części, z których pierwsza stanowi w założeniu podbudowę teoretyczną zjawisk poddanych analizie w dwóch kolejnych częściach. Czytelnik znajdzie tu omówienie charakteru komunikacji językowej, roli kontekstu i inferencji w interpretacji wypowiedzi oraz rozróżnienie między znaczeniem semantycznym i pragmatycznym. W części drugiej Blakemore zajmuje się wyrażoną eksplicytnie treścią wypowiedzi, w tym m.in. zagadnieniem referencji, wyrażeniami eliptycznymi oraz interpretacją i funkcją wypowiedzi rozkazujących i pytających, a także wypowiedzi performatywnych. Trzecia część książki poświęcona jest znaczeniu implicytnemu i obejmuje problem implikatur, wyznaczników spójności dyskursu oraz interpretacji wypowiedzi metaforycznych. Większość rozdziałów w poszczególnych częściach zawiera ćwiczenia pozwalające czytelnikowi samodzielnie odkrywać funkcjonowanie w wypowiedziach opisywanych zjawisk. I tak np. rozdział poświęcony rozumieniu i inferencji uzupełniony jest o ćwiczenie pozwalające czytelnikowi dostrzec, w jaki sposób siła określonego stwierdzenia ulegać może zmianie w zależności od sytuacji komunikacyjnej (s. 15). Z kolei ćwiczenie zawarte w rozdziale poświęconym performatywom ukazać ma rzeczywisty charakter wypowiedzi uzależniony od kontekstu, sytuacji użycia oraz zgodnie z – przyjętą przez autorkę opracowania jako podstawową w pragmatycznej interpretacji dyskursu – zasadą relewancji (s. 98–100). Poszczególne rozdziały zawierają

<sup>12</sup> Por. D. Sperber, D. Wilson, *Relevance...*, s. VII.

również wybrane pozycje bibliograficzne przeznaczone do dalszego, samodzielnego pogłębiania wiedzy w zakresie sukcesywnie prezentowanych zagadnień.

Szczególnym rysem recenzowanej publikacji jest – oprócz wykorzystania teorii relewancji jako podstawy pragmatycznych analiz wypowiedzi – włączenie do opisu dyskursu potocznego zjawisk cechujących raczej, jak można by sądzić, teksty literackie, poetyckie<sup>13</sup>. Wynika to, jak stwierdza autorka, z jednej strony z faktu, że „wszyscy tworzymy wypowiedzi ironiczne czy metaforyczne” (s. 157), z drugiej – jest konsekwencją odwołania się do opisanego przez autorów teorii relewancji *efektu poetyckiego*, z którym mamy do czynienia, kiedy odbiorca spotyka się z wypowiedzią dostarczającą mu szeregu słabych implikatur. Odpowiedzialność za poprawną interpretację takiej wypowiedzi niemal w pełni ponosi wówczas odbiorca, który musi uwzględnić stosowne elementy kontekstu i sytuacji komunikacyjnej (s. 157). W odróżnieniu od wymiaru literackiego to, co można nazwać stylem wypowiedzi potocznej, nie ma – zdaniem Blakemore – charakteru estetycznego. Konieczność wyboru formy przekazu informacji określona jest przez nadrzędny cel stworzenia wypowiedzi optymalnej ze względu na relewancję. Zatem to od nadawcy zależy, w jaki sposób zostanie odebrana jego wypowiedź. Nadawca decyduje ponadto, w jakim zakresie wybrane przez niego środki językowe ułatwią odbiorcy interpretację wypowiedzi. Język poetycki jest, w opinii autorki, niewątpliwie szczególną sferą użycia języka. Z potoczną komunikacją wiąże go jednak obecna także w tym przypadku zasada relewancji. Odbiorca tekstów poetyckich może oczekiwać, że znacznie większy wysiłek związany z przetwarzaniem informacji na podstawie słabych implikatur zostanie nagrodzony odkryciem wielu możliwości interpretacyjnych, co również daje się postrzegać jako optymalizacja relewancji wypowiedzi (s. 177–178).

Nawet podzielając wątpliwości co do uczynienia zasady relewancji nadrzędną zasadą w pragmatycznej interpretacji dyskursu, należy docenić wartość recenzowanego tomu, którego lektura pozwala na bardziej szczegółowy ogląd jednej z głównych współczesnych koncepcji dotyczących ludzkiej komunikacji i zarazem zmusza do przemyślenia podstawowych problemów pragmatyki językowej. Z kolei uwzględnienie przez autorkę niektórych wyznaczników języka artystycznego umożliwia pełniejszy opis środków i procesów językowych obecnych w dyskursie potocznym.

Stawomir Śniatkowski

<sup>13</sup> Zarezerwowane do niedawna dla sfery badań literackich zagadnienie metafory jest coraz częściej uwzględniane w analizach innych typów dyskursu (np. dyskursu edukacyjnego).